

Dos tipus monetaris inèdits del Comtat d'Empúries

M. CRUSAFONT I SABATER

Hom té la sensació de viure temps privilegiats.

Tipus monetaris nous apareixen contínuament i posen a prova la capacitat dels numismàtics per a interpretar-los correctament. Però sempre és un resum agradable, malgrat el risc d'errors i les imprescindibles rectificacions.

El comtat d'Empúries sembla ésser el capdavanter de les novetats, per bé que els canvis de panorama pel que fa al món carolingi català o als florins d'or de la Corona Catalano-Aragonesa han estat prou transcendents.¹

Al Corpus de la moneda comtal² donarem compte de l'òbol inèdit d'Hug II. Més endavant poguérem donar en fotografia l'òbol atribuït a Ponç I i darrerament A. M. Balaguer ha pogut refer la seriació completa del comtat d'Empúries, afegint-hi encara dos tipus inèdits: el diner i l'òbol amb l'espasa flanquejada d'escuts heràldics emporitans, que ha atribuït a Ponç Hug III.³ Recordem que es tractava dels primers tipus monetaris emporitans que d'una manera clara i inequívoca eren a nom d'un comte Ponç, mentre que tots els altres tipus coneguts fins aquell moment ho eren a nom d'Hug.

1. Vegeu a la part introductòria de l'article M. Crusafont «Jaume III de Mallorca veritable creador del florí català» (*Acta Numismàtica* 15. Barcelona 1985, pp. 203-217) un resum d'aquestes novetats.

2. M. CRUSAFONT, A. M. BALAGUER, I. PUIG. «Els comtats catalans: les seves encunyacions i àrees d'influència. Corpus». I *Simposium Numismàtic de Barcelona*. Barcelona 1979. Vol. I, pp. 377-508.

3. A. M. BALAGUER localitzà el tipus més arcaic del comtat d'Empúries al monetari de l'Institut Valencia de D. Juan de Madrid i així poguérem donar-lo a conèixer en fotografia al nostre; M. CRUSAFONT, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval*, Madrid 1982, p. 179. Amb posterioritat A. M. Balaguer ha publicat: «Reconsideració de l'amonetatge del comtat d'Empúries en base a un tipus inèdit atribuït a Ponç Hug III (1230-1269)» (*Acta Numismàtica* 14. Barcelona 1984, pp. 191-214, i «El diner heràldic del comtat d'Empúries», *Acta Numismàtica* 15. Barcelona 1985, pp. 197-202.

Tenint present que els comtes d'Empúries s'anomenen alternativament Ponç i Hug era ben sorprenent, com ja ho assenyalava Botet i Sisó, que totes les peces conegudes fossin només a nom d'Hug.⁴

Una altra aportació d'Anna M. Balaguer fou la de proposar una nova lectura del diner amb espasa sola amb pom d'anella a l'anvers i creu tallant al revers. En lloc de la lectura :V-GO-PO-CI'— proposada per Botet i Sisó l'autora s'inclina per interpretar PO-CI'—:V-GO. Malgrat els tres punts (que s'explicarien per una partició sil·làbica) l'abreviatura d'una coma que dona una lectura POCIVS no permet llegir d'altra manera, ja que en cas d'iniciar la lectura per VGO, el Ponç hauria d'ésser en genitiu, amb la forma POCII que trobem també als documents.

Aquesta modificació ens aportava una nova moneda per a un comte de nom Ponç i A. M. Balaguer suposava que aquest podia ésser Ponç Hug IV.⁵

D'aquest darrer tipus monetari només es coneixia el diner però no pas l'òbol. Un dels tipus monetaris inèdits que presentem és precisament aquest òbol, del qual han aparegut dos exemplars. La seva descripció no s'aparta pas dels tipus del diner:

Òbol de billó de Ponç Hug IV (1277-1313)

a/—PO-CI':V-GO- Creu tallant llegenda

r/:COMES-EMPR(S tombada. M i E de Comes nexades). Espasa amb pom d'anella, tallant llegenda per dalt

p: 0,38 Ø: 13 mm exemplar 1. làmina núm. 1.

p: (0,20) Ø: 12 mm exemplar 2. làmina núm. 2. Inèdites

El segon exemplar és força malmès, amb dobles i trencades.

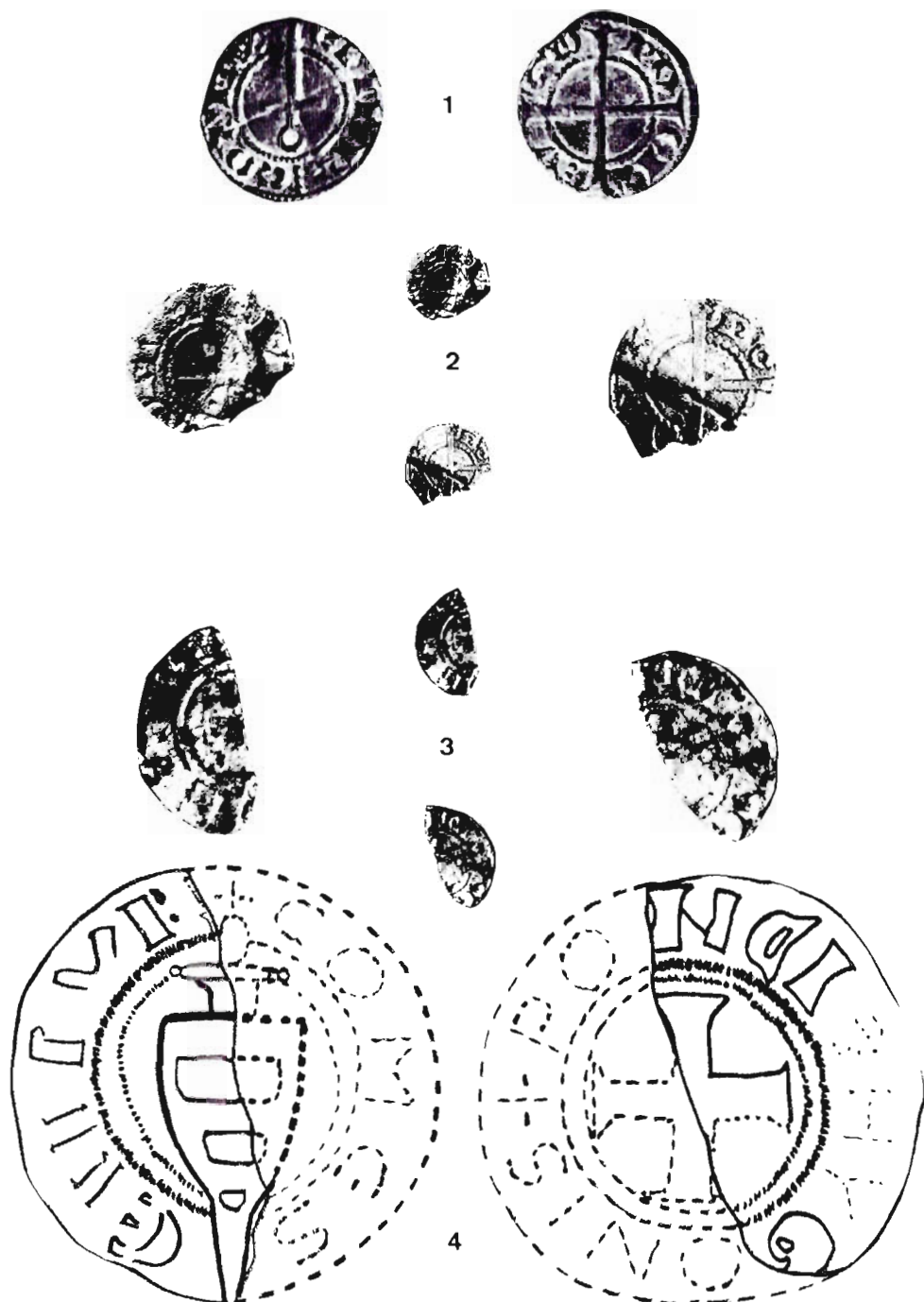
Correspon al diner tipus 12 de la classificació de Balaguer i al tipus 13A del Corpus de la moneda comtal abans citat. Només es diferencia del diner Botet-120 per la S, que en aquests exemplars és ajaguda.

L'aparició d'aquest nou tipus proporciona doncs l'òbol a un dels pocs diners que n'era mancat. Malgrat tot, la raresa dels òbols ajuda a entendre l'extensió de la pràctica de tallar els diners per a fer-los córrer com a òbols. Darrerament han estat trobats nombrosos diners comtals d'Empúries tallats per la meitat.

Un d'ells és el que ens proporcionarà l'altre tipus inèdit. Es tracta d'un exemplar molt malmès i per tant de difícil lectura i interpretació. Malgrat tot podem apreciar a l'anvers un escut heràldic d'Empúries, amb tres bandes horitzontals que omple tot el camp. Per damunt de l'escut sembla veure's la part esquerra del travesser i un xic de la fulla d'una espasa que probablement travessa l'escut per darrera i es perllonga per sota l'escut tallant amb la seva punxa final la llegenda per baix. Situant l'escut en la seva posició normal, tenim l'espai esquerre de la moneda i, en aquesta cara, podem llegir EMPVR amb la E gòtica, la qual cosa ens suggereix una lectura completa del tipus + COMES-EMPVR.

4. J. BOTET I SISÓ. *Les monedes catalanes. Vol. I.* Barcelona 1908, p. 146.

5. Vid. «Reconsideració...» Citada p. 210.

Ampliat el doble: 1, òbol d'espasa amb pom d'anella i creu tallant al revers. A mida real i ampliat al doble: 2, l'altre òbol d'espasa amb pom d'anella i creu del revers tallant. Atribuïts a Ponç Hug IV per A. M. Balaguer. 3, fragment de diner heràldic d'Empúries a nom d'un comte Ponç, a mida real i ampliat al doble. Atribuïble amb reserves, a Malgaulí (Ponç Hug V). 4, Interpretació del fragment e hipòtesi de reconstrucció.

Al revers veiem una creu interior, als espais de la qual no apreciem cap ornament. La lectura, molt dificultosa, és per a la part que ens resta de la moneda:

NCI... G

Després de la I i abans de la G o bé O, hi ha dos o tres signes de difícil interpretació a causa del desgast. El primer podria ésser un signe d'abreviatura en forma de coma (a fi de fer el VS per a completar PONCIVS) seguit d'una H i el segon podria ésser una V, per bé que més sembla el poc que es veu, una Y o una X. El que sí sembla clar és que al lloc de sobre la creu interior que cau en l'espai de més difícil lectura no hi ha pas la creueta d'inici de llegenda. En conseqüència es tracta d'una peça a nom de Ponç i no pas a nom d'Hug perquè l'inici de la llegenda no es troba pas abans del nom HVG o VG. La creueta de principi de llegenda ha d'ésser doncs en la part que ens manca, immediatament abans del PONCI que ens suggereix la part NCI que podem llegir. Tot sembla doncs indicar que ens trobem davant d'un nou tipus heràldic d'Empúries a nom d'un comte Ponç que podríem descriure així:

a/ (+ PO)NCI('HV)G(ONIS) Creu interior
r/ (+ COMES)-EMPVR Escut d'Empúries sobre espasa
p: (0,25) Ø: 16 mm Inèdita

Aquest nou tipus crea no poques dificultats.

Sembla clar que essent un tipus heràldic hauria d'enllaçar amb l'altre diner heràldic recentment descobert, que porta l'espasa entre dos escudets. Però si acceptem que els dos tipus han de venir l'un darrera l'altre ens trobarem amb el fet que dos comtes seguits durien el nom de Ponç. Aquest fet només es dona amb Ponç Hug IV (1277-1313) i el seu fill anomenat Malgaulí (1313-1321). Com fa notar A. M. Balaguer, el vertader nom de Malgaulí era Ponç Hug, essent, per tant el V d'aquest nom, tal com ho demostra un document del seu pare on l'anomena «Poncius Hugonis olim vocatus Malgaulinus».⁶ Malgaulí era doncs un sobrenom o potser un malnom, prou estès, però, ja que el seu propi pare el recull al document esmentat. Però, com ja assenyala A. M. Balaguer, l'atribució d'un dels tipus heràldics a Malgaulí té nombrosos inconvenients: d'una banda l'heràldica que figura a la seva tomba no és pas únicament emporitana sinó que mostra un quarterejat d'Empúries i Cabrera, aquest darrer simbolitzat per una cabra. La mateixa heràldica trobem a la tomba del seu germà gran, Hug, que en premorir al seu pare no arribà a posseir el comtat. El pare de Malgaulí, Ponç Hug IV es maridà amb Marquesa, vescomtessa de Cabrera i malgrat ésser vescomte consort es titulava en els documents comte d'Empúries i vescomte de Cabrera. Sembla doncs estrany que l'heràldica de Cabrera no figuri en una moneda atribuïble a Malgaulí. D'altra banda les peces heràldiques d'Empúries tenen

6. Vid. «El diner heràldic...» Citada p. 200, nota 5.

creu interior i si les situem al capdavall de la sèrie haurem d'acceptar el pas d'una creu interior a una de semi-interior i després a una de tallant, per passar després, de nou, a una creu interior. Aquestes ruptures de tipus, per bé que no son impossibles, són molt rares en la numismàtica.

Si donem el nou tipus a Ponç Hug II (1173-1200), l'únic dels comtes sense moneda (a part de Malgaulí), tenim l'avantatge de situar-nos dins el context de tipus amb creu interior (diners d'Hug III i d'Hug IV, anterior i posterior a aquest comte), però haurem de suposar l'aparició de l'heràldica amb Ponç Hug II, desaparició amb el seu successor Hug IV i reaparició amb Ponç Hug III, la qual cosa representa igualment una ruptura de tipus.

Hem de convenir també, que si bé és cert que al s. XII l'heràldica ja és ben estesa, el seu pas a la moneda es produeix rarament abans del segle següent. Així, la primera moneda heràldica dels comtes barcelonins serà el diner de doblenc de Jaume I, batut a partir del 1222.

Serà, però, la sigillografia que ens donarà un argument pràcticament definitiu per a poder descartar que un dels tipus heràldics pugui correspondre a Ponç Hug II. Efectivament, si bé en el segell de l'infant Pere d'Aragó trobem l'heràldica emporitana en un segell del 1332⁷ i si aquesta es pot rastrejar també en un segell de Ponç Hug IV,⁸ en un altre segell, aquest de Ponç Hug II i datable al darrer any del seu regnat (el 1200),⁹ la divisa que hi apareix és una espasa sola, sens aditaments heràldics.

L'ús de l'heràldica d'Empúries ens és també testificat, com assenyala A. M. Balaguer, per la làpida de pedra procedent del Castell de s. Salvador que commemora la desfeta dels francesos l'any 1284 i que correspon als temps de Ponç Hug IV (1277-1213). La inscripció és voltada dels escudets faixats dels comtes emporitans.¹⁰

Així doncs l'escut faixat és usat en temps de Ponç Hug IV, sens l'aditament de Cabrera, tal com ens ho demostra tant la làpida com el segell datable entre el 1300 i el 1309 a què abans hem fet menció. Aquesta heràldica no sembla encara en ús en temps de Ponç Hug II (1173-1200) i d'acord amb el que podem observar en els escuts de les tombes dels fills de Ponç Hug IV, sembla que aquests usaven un escut quarterejat Empúries-Cabrera.

Heràldicament, sembla doncs que els comtes de nom Ponç més adients per a portar les armes emporitanes a les monedes siguni Ponç Hug III i Ponç Hug IV, però llavors ens trobaríem amb l'intermedi d'un diner no heràldic atribuït a Hug V, que trencaria els tipus d'una manera encara més violent.

És evident, doncs, que resulta impossible de fer una ordenació de la sèrie comtal d'Empúries sens acceptar una ruptura de tipus: o bé els tipus heràldics s'interposen amb espases soles o bé creus passants s'interposen entre creus interiors. I aquests no són encara tots els inconvenients.

7. Els segells i les seves dades els obtenim de l'obra de Ferran de Sagarra, *Sigillografia Catalana*. Barcelona, 1922. En aquest cas es tracta del segell 194 del volum I.

8. *Ibid.* Segell 252 del vol. II. Datable entre 1300 i 1309. Sagarra adverteix que no es distingeix l'heràldica de l'escut però que la roba del cavall porta l'enssenya de les faixes.

9. *Ibid.* Segell 251 del vol. II.

10. Vid. A. M. BALAGUER. «El diner heràldic...» Citada p. 200, nota 4.

Posats a haver de triar, ens sembla més raonable acceptar la interposició d'una creu passant entre d'altres d'interiors. No és un cas únic: el diner heràldic de doblenc de Jaume I s'interposa amb la seva creu interior entre els diners de creu passant d'Alfons I i Pere I i el tern de Jaume I, tots dins la sèrie barcelonina de finals del s. XII i primers del XIII.

Hauríem llavors de situar el diner amb espasa d'anella i creu passant a Ponç Hug III (1230-1269) o bé a Ponç Hug II (1173-1200) i el diner amb creu semi-passant al seu successor. En el primer cas, no es modificaria l'atribució a Hug IV del diner amb espasa sola i creu interior i restaria encara Ponç Hug II sens moneda coneguda. En el segon cas el diner d'espasa sola i creu interior hauria de passar a Hug V i restaria llavors sense moneda Ponç Hug III. La difícil tria entre les dues possibilitats sembla que s'hauria de resoldre a favor de la primera, per a deixar sens moneda el regnat més antic i perquè dona més modernitat al diner de creu semi-passant, amb M i E gòtiques. D'altra banda permet l'enllaç del diner amb creu semi-passant, amb quatre anells als espais i l'heràldic de dos escudets amb quatre flors als espais de la creu.

El diner heràldic amb dos escudets emporitans seria doncs de Ponç Hug IV (1277-1313) i el nou diner que hem descrit, del seu fill Ponç Hug V (1313-1321) altrament dit Malgaulí. Certament hi hauria l'inconvenient de l'absència de les armes del vescomtat de Cabrera, però potser podem obviar aquest inconvenient pensant que la moneda havia de simbolitzar elements propis del comtat on havia de circular, és a dir, Empúries, essent la titulació personal de Malgaulí més marginal o bé recordant que malgrat que Ponç Hug IV es titulés també vescomte de Cabrera, no usava pas aquella heràldica que potser la comtessa vídua Marquesa féu gravar a les ornades tombes dels seus fills, construïdes molts anys més tard.

Es una hipòtesi plausible que s'ha de recolzar sobre la feble base d'un fragment de moneda i encara de mal llegir. Tenim d'altra banda un buit de moneda per a un dels comtes Ponç que podria encara fer modificar les conclusions. Creiem doncs que cal retenir l'existència d'aquests nous tipus monetaris i potser serà prudent, abans de canviar les atribucions, de disposar de bases més segures.